

ДО ПИТАННЯ ЖАНРОВІСТІ П'ЄСИ “БОНДАРІВНА”

І.К ТОБІЛЕВИЧА (КАРПЕНКА-КАРОГО)

Ягупова Л. Ф., пошукач

Більше ста років літературознавці визначають жанровість п'єси “Бондарівна” й жоден з них не висловив думки щодо проблеми державотворчої, проблеми національної свідомості українського народу, які становлять основу її сюжету, рухають дію. У нарисі про письменника І.Франко відзначав, що: “...написана в Ново-черкаську 1884 р. “Бондарівна” була першою його екскурсією на полі історичної драми” [1]. До найкращих історичних п'єс відносить “Бондарівну” С.Єфремов [2]. До перших спроб “в жанрі історичної драми” зараховує п'єсу “Бондарівна” Л.Стеценко [3]. П.Киричок дотримується думки, що “Бондарівна” “написана ... на основі мотивів фольклорних історичних пісень, балад та переказів про “Бондарівну” [4]. С.Боршагівський вважає п'єсу “романтичною драмою”, або “кривавою мелодрамою”, в якій “історія відходить на задній план, деформується, викривлюється” [5]. В інших дослідженнях вказується, що в “Бондарівні” автор “звернувся до історичного матеріалу”, використав “засоби романтичної тематики” [6].

Таке розмаїтє розуміння літературознавцями різних періодів жанрової приналежності п'єси “Бондарівна” спонукає до вдумливого дослідження її сюжету, образної системи й того фольклорного та історичного матеріалу, яким користався письменник під час праці над твором, а головне – його уболіванням за долю свого народу, своєї Батьківщини, яку він волів бачити вільною і незалежною. Саме таким епізодом і розпочинається п'єса.

До старого і заможного козака Гната Бондаря, що захищав свою Вітчизну у молоді роки від різних її ворогів, прибуває із самої Січі посланець Тарас, який сповіщає, що: “Хмельницький вже тепер в орді, присоглашає хана, щоб нам поміг ударити разом на ляхів, бо нестерпуче стало жити з ними” [7]. Народна маса схвально ставиться до цього повідомлення і устами Бондаря проголошує: “Багато крові ще проллється! І жаль мені, як я подумаю, що все оце, що весело так виглядає, димом візьметься! Не можна ж більш терпіть, пора їм показати, що й справді в козака є шабля, і вона недурно висить біля боку!... Хмельницький взявся за діло, а він розумний, вчений і козак бувалий! Дай-то, боже, хочь перед смертю побачить, як знов козак наш оживе!” [8].

Події ці відбувалися у XVII столітті за часів Хмельницького, який виборював волю й незалежність Української держави, українського народу від польської шляхти. Це були героїчні події, знанні усьому світові. Отож зауваження про те, що автор “переніс дію з XVIII сторіччя в XVII” і “відмовився від історичної повноти й виразності заради безбарвного й традиційного історичного фону, ледве помітного за мигтінням постатей героїв мелодрами” [9] є, на наш погляд, не досить доречними, оскільки доба Хмельницького в історії українського народу була найяскравішим, героїчним періодом у його боротьбі за волю і побудову своєї держави – України, Усі герої твору – українці – прагнуть до цього. Вони підтримують починання й заходи посланця Запорозької Січі козака Тараса, в якому втілюються риси українського народу, що зазнавав знущання від іноземних колонізаторів. Свідчення цьому є його роз-

повідь Тетяні про своїх батьків та своє життя, починаючи з дитячих років, яке й сформувало його як захисника свого народу, людину волелюбну, відповідальну, державномислячу. Тарас: "...За себе я скажу тобі, Тетяно, що бур доволі пережив... Мій батько був козак і жив зимовником вже з матер'ю моєю; а я тоді малим ще був – год з десять мав, – бо добре пам'ятаю: якраз наскочив на наш хутір загін татарський. Товаришів при батькові було з десяток, оборонялись довго, але сила взяла своє: убили батька і всіх товаришів, а матір і мене зо всім добром в полон забрали... Догнали нас до Перекопу, а тут товариші настигли, і січа піднялась!... Татари бачили, що здобич потеряють, од бусурманської лютості в обозі стали полонних убивать... Убив татарин мою матір... Мене з собою взяв за сина Кадило... в школу він віддав, і учивсь я... Давно було, а ще й тепер бачу матір і помсту лютую до ворогів носю у серці!..."

Про відчайдушне життя з січовиками і трагічні епізоди перебування у татарському полоні та сміливу втечу з нього продовжує розповідати Тарас дочці Бондаря, яка захоплюється козаком, а отже і всім тим, що було пов'язане з ним та минулим свого народу. "Тарас: ...Море клекотіло, пінилося, заливало наші чайки і прудко гнало нас, як хмари восени по небу вітер буйний гонить. Розбило чайку нашу... Я довго бився, не давався в руки смерті і вже тонуть почав, як викинуло мене без пам'ті на берег турецький!... Коли прокинувся я, то вже був зв'язаний і в темному якімсь льоху сидів... Тяжка турецька неволя... в ній пробув два годи і горя вдосталь я набравсь. А й тут господь ще зглянувся на мене: поміг мені вернутись в рідний край!... Я задавив тюремщика свого, надів його одержу і, криючись по горах, по лісах, їв кору з дерева, поки добрався до України. Ожив я тут! Набрался сили і знову і внов летить на ворога, як в рай, готов!" [10].

Погоджуючись з Тарасом і усвідомлюючи необхідність боротьби з польською шляхтою, старий Бондар все ж побоюється татар як іновірців, що завдавали українському народові чимало прикростей своїми кривавими набігами та спустошеннями землі й селищ.

"Знаю!, Тарасе, по правді скажу: не по душі мені, що ми на землю християнську наведемо хрестових ворогів, що дивляться на нас гірш, ніж на собак!..." [11]. Проте сумнів цей розвіює Тарас своїм державницьким мисленням, заявляючи: "І ворог лютий побратимом стать повинен, коли несе свою голову за нашу віру", а отже і за наш народ, нашу державу.

Після розгрому Богданом Хмельницьким польської шляхти і заключенням у 1654 році військової угоди з московським царем Олексієм Михайловичем, котрий після смерті гетьмана їх порушив, і Правобережною Україною знову оволоділа Польща, яка почала не лише закріпачувати український народ, а й непомірно знущатися над ним. Це вже було у XVIII столітті, коли й була складена пісня про пана Каньовського та Бондарівну, власне, Миколу Потоцького – "великого польського магната у Галичині і на Правобережжі (50-70-і роки XVIII ст.), який відзначався винятковою жорстокістю, свавіллям і самодурством" [12].

Письменник, отже, не переніс дію з XVIII століття в XVII, а об'єднав історію українського народу часів Хмельниччини й опісля – перебування його під владою польських магнатів – і цим доводив, що за волю необхідно боротися. В образі вродливої дочки Бондаря Тетяни певною мірою втілені риси України, якою завжди на-

магалася оволодіти Польща будь-якими засобами, не гербуючи й підступними та підлими. Саме так чинить пан Каньовський у пісні, а у п'єсі вельможний пан Староста зі своїми прибічниками Чеславом Герцелем та орендарем Мордохаем.

Кохаючи Тараса, Тетяна кохає мужність і волю, а Тарас – вроду своєї Батьківщини – України та її працьовитість і чесність. У боротьбі за свою честь Тетяна і гине. Як вірний коханий і сміливий козак Тарас за смерть Тетяни буде “платити ворогам, поки і сам не помре”. Поєднавши героїчну історію з трагічним сюжетом народної пісні, письменник створив цілком оригінальну п'єсу, яку можна віднести до жанру історичної трагедії, в якій є багато трагічних, мелодраматичних епізодів, виписаних автором за допомогою сентиментальної лексики, яку він майстерно наближує до народної розмовної мови. Сюжет та образна система п'єси сприймаються з болісними роздумами над долею Вітчизни, яку необхідно визволяти з-під колоніальної залежності. Не випадково ж цензура певний час забороняла п'єсу до друку та вистави. Цензор Фрейман у доповідній записці Цензурному Комітетові від 5 лютого 1886 року повідомляв, що: “Збірник творів Івана Карпенка”, заключающий в себе следующие пьесы: 1. Бондаривна, 2. Бурлака, 3. Кто вынен?. Все означенные произведения уже находились в рассмотрении у цензора в Комитете и о них представлены ... донесения. Главному управлению по делам печати, а именно: о пьесе «Бондаривна». Комитет полагает невозможным дозволить эту пьесу ни к печати, ни к постановке на сцене» [13]. Деяко пізніше п'єса “Бондарівна” була дозволена до вистави і друку. Незабаром з'явилися і перші відгуки на неї. У просторому огляді журналу “Киевская старина” відзначалося, що “найкраща з драм... безперечно “Бондарівна”, яка належить за змістом до епохи Хмельницького і розроблює відому поетичну легенду про українську Лукрецію, жертву розпусти і насильства польського магната. Дія розвивається жваво, характери змальовані виразними рисами і п'єса на сцені має складати велике враження; мова п'єси прекрасна” [14].

Література

1. Франко Іван. Про театр і драматургію.- К., 1957.- С. 168.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. - К., 1995.- С. 480.
3. Історія української літератури: У 8 т. - К., 1969. - Т. 4 - кн.2. - С. 397.
4. І.Карпенко-Карий (І.К.Тобілевич) Твори: В 3 т. - К., 1985. - Т.1.- С. 11.
5. Борщагівський С. Драматургія Тобілевича.-К., 1948.-С. 84.
6. Історія української літератури: У 2 т. -К., 1987.- Т. 1- С. 441.
7. І.Карпенко-Карий (І.К.Тобілевич) Твори: В 3 т. -К., 1985. - С. 120.
8. Там же – С. 110.
9. Борщагівський С. Драматургія Тобілевича. - К., 1948. - С. 88.
- 10.І.Карпенко-Карий (І.К.Тобілевич) Твори: В 3 т. -К., 1985.-Т.1 - С. 118 -119 - 120.
- 11.Там же – С. 120.
- 12.Українські народні думи та історичні пісні. - К., 1955. - С.56.
- 13.Центральний державний історичний архів СРСР у Ленінграді, 1886.-ф.777. - оп.3-справа 10. - арк. 20.
- 14.Киевская старина, 1898,-ГХЛ-липень-серпень. - С.49